

**КАРТА ПОЛЯКА І НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОЛЯКІВ
В УКРАЇНІ, БІЛОРУСІ ТА ЛИТВИ (2007-2015 РР.)**

У статті досліджується історія формування законодавчої бази Республіки Польща щодо карти поляка та проаналізовано зміст чинного законодавства. Показано, що карта поляка стала одночасно істотним чинником стимулювання самоідентифікації поляків, які проживають на території колишніх республік СРСР, і в той же час ефективним інструментом польської закордонної політики, що викликало неоднозначну реакцію урядів Білорусі та Литви. Продемонстровано, що розробка законодавчих засад, які визначають права власників карти поляка, знаходиться в процесі активного обговорення у політичних та наукових колах Республіки Польщі.

Ключові слова: карта поляка, Україна, Білорусь, Литва, «Східні креси», репатріація, міграція.

Глобалізація стала одним із ключових процесів, що інтенсивно відбуваються на початку ХХІ століття. Вона відображає обмін товарами, послугами капіталом та робочою силою, долаючи державні кордони. Проте, процеси глобалізації та інтеграції не змінили прагнення країн до національної самоідентифікації.

Актуальність дослідження обумовлена появою у практиці міжнародних відносин, так званих «національних карт»: на території країн колишнього СРСР було впроваджено «карти поляка», працює над запровадженням аналогічного проекту Румунія, розробляються «карти угорця» сусідньою Угорщиною.

Базою для дослідження ролі карти поляка у зовнішній політиці Польщі стали законодавчі акти Республіки Польщі: «Про карту поляка» [1], та «Про репатріацію» [2], «Про іноземців» [3]. Впровадження і використання даного документу активно обговорювалася у періодичних та електронних виданнях України, Білорусі та Польщі: «Український журнал» [4], газета «День» [5], «Zautra» [6], «iPress.ua» [7], «Zarobitchany» [8], «Nasz Dziennik» [9].

Мета статті – дослідити значення карти поляка для мешканців та урядів сусідніх країн із значною польською меншиною – колишніх радянських республік, а саме Білорусії, України та Литви.

Карта поляка була прийнята 7 вересня 2007 року. Закон «Про карту поляка» набрав чинності 29 березня 2008 року. Для осіб, що фіксували свою приналежність до польського народу шляхом отримання карти поляка, було передбачено безкоштовне отримання довготривалої візи з можливістю багаторазового в'їзду; офіційне працевлаштування у Польщі; доступ до безкоштовного навчання та медицини; заснування громадських об'єднань і реалізація господарської діяльності на тих самих засадах, що і для польських громадян; пільги при користуванні засобами громадського та залізничного транспорту в пасажирських, швидкісних та експрес поїздах на підставі одноразових квитків; безкоштовний вхід до державних музеїв [1]. Проте, згідно закону, власник карти поляка не набував автоматично польського громадянства і не міг постійно проживати на польській території.

Над питанням впровадження спеціального документа для поляків із держав, які виникли після розпаду СРСР, ще десять років тому активно працював уряд Єжи Бузека. Запровадження карти поляка було активно підтримано правими політичними силами Польщі та громадськими організаціями консервативного спрямування, як у країні так і поза її межами, зокрема, «Союзом поляків за кордоном». Та в роки перебування при владі в країні лівих сил реалізацію цього проекту відклали.

Щойно комбінація політичних сил в країні змінилася на користь правих, «карту» впровадили спеціальним законодавчим актом. У 2007 р. при владі перебувала партія «Право і справедливість», яку очолювали брати Качинські: Ярослав – на посаді прем'єр-міністра, а Лех – на посту Президента. Власне, уряд Качинського і подав на голосування до Сенату даний законопроект, а 22 вересня 2007 р. закон було підписано Президентом.

Газета «День» тоді зазначала, що у своєму зверненні до поляків у східних країнах Президент Республіки Польща – Лех Качинський наголосив на підписанні закону «Про карту поляка» з великою гордістю: «Через закон польська влада виконує важливий обов'язок щодо

.....
кількох мільйонів своїх співвітчизників, які – здебільшого не з власної волі, а внаслідок післявоєнного переміщення кордонів на захід – опинилися за межами Батьківщини. Незважаючи на дуже важкі обставини, поляки, які проживали на території колишнього СРСР, залишилися польськими патріотами, що стежили за батьківським традиціям, дбали про могили предків, зберігали мову – хоча б у молитві. І вистояли! Сьогодні вони є частиною гордого польського народу» [5].

Згідно закону, карта поляка може бути надана особі, яка вважає себе приналежною до польського народу і при цьому знає польську мову хоча б на базовому рівні, вважає її рідною мовою, та знає і підтримує польські традиції та звичаї. У присутності консула Республіки Польща або уповноваженого співробітника претендент на карту поляка повинен письмово задекларувати приналежність до польського народу. Тобто має бути підтвердження, що принаймні один з батьків, бабуся чи дідусь або ж прабабуся і прадід були польської національності або мали польське громадянство. Або ж може подати письмову довідку від польської організації, що підтверджує його активну участь у діяльності на користь польської мови та культури або польської національної меншини протягом принаймні останніх трьох років.

Закон передбачав, що карту поляка могла отримати лише особа, що не має польського громадянства або виду на проживання на території Республіки Польща, та була громадянином наступних держав: Республіки Вірменія, Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Естонської Республіки, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Туркменістану, України, Узбекистану [1].

Також на карту поляка могла претендувати особа, польське походження якої було підтверджено згідно з правилами Закону від 9 листопада 2000 р. про репатріацію [2]. Репатріація – «повернення на Батьківщину» – це один зі способів набуття польського громадянства. Право на репатріацію мають іноземці польського походження, які до дня набрання чинності Закону про репатріацію постійно проживали на території сучасних вище названих держав. Тобто репатріант – це особа польського походження, яка прибула до Польщі на підставі візи з метою репатріації та наміром постійного проживання. Закон визначає, що особа польського походження – це особа, яка декларує свою польську національність та відповідає одночасно наступним вимогам: принаймні один з батьків чи дід/бабуся або ж двоє прадідів були польської національності (підтвердили свою приналежність до польського народу); підтвердить свій зв'язок з польською культурою.

Прийняття закону у Польщі спричинило ланцюгову реакцію у сусідніх країнах. Питання карти поляка стало найбільш актуальне для Білорусі, Литви та України.

Реакція білоруської влади на прийняття Закону «Про карту поляка» була негативною. У лютому 2012 року в Білорусі набули чинності поправки до закону «Про державну службу», які заборонили чиновникам та співробітникам силових структур користуватися картою поляка, а також аналогічними документами, наданими іншими країнами. Потім список посадовців, що повинні зробити вибір між державною службою в Білорусі та картою поляка, розширився на депутатів парламенту та місцевих органів влади. Цьому передувало рішення Конституційного суду, в якому зазначалося, що норми польського Закону «Про карту поляка» не відповідають загальноновизнаним принципам суверенної рівності держав і невтручання в справи, що входять до внутрішньої компетенції іншої держави.

А після змін, внесених до польського закону «Про іноземців», які набули чинності з травня 2014 року, аналітик BISS (Білоруського інституту стратегічних досліджень) Андрій Єлісеєв для видання «ZAUTRA.by» вказав, що було вже повністю оголено суто прагматичні цілі польської сторони. Карта поляка – це не просто «жест солідарності з боку польської держави людям, які вважають себе поляками», а інструмент залучення мешканців пострадянського простору до Польщі на постійне місце проживання у своїх демографічних та економічних інтересах [6]. Бажання громадян отримати карту поляка, за словами Єлісеєва, – це продукт породжений високою ціною отримання шенгенських віз. Якби візи були більш доступними, такого ажіотажу навколо карт не було б.

Українська влада, в цілому, толерантно поставилася до політики польської влади щодо видачі громадянам України карт поляка, а можливість отримати цей документ зразу ж набула

.....
популярності серед населення. Україна, за кількістю виданих громадянам карт поляка, в абсолютних цифрах випередила Білорусь.

29 березня 2008 року увійшла в дію карта поляка, а «30 березня 2008 року працівник львівського консульства РП оприлюднив офіційне рішення про видачу перших «карт поляка» громадянам України: сестрам Ядвізі та Ірені Заппе зі Львова, а також Ірені Сандецькій із Кременця. <...> Проте польське нововведення мало б зацікавити не лише стовідсоткових, так би мовити, чистокровних українських поляків, але й тих, у кого в свідоцтві про народження у графі «національність» записано — українець» [4].

З огляду на складну історичну спадщину, не просто було визначитися із ставленням до карти поляка і Литві. В коментарі управління інформацією та зв'язків з громадськістю зазначається, що польська карта – внутрішній польський документ, який не має юридичної сили в Литві і ніякі обмеження до громадян Литви, які мають карту поляка, не застосовуються. Проте, міністр юстиції Литви Юозас Бернатоніс заявляв, що карта поляка є зобов'язанням перед іншою державою, і її наявність створює проблеми кандидатам у президенти. При цьому спроби звернутися до Конституційного суду з приводу оцінки карти поляка були невдалими [6].

Цікавим став той факт, що євродепутат від Литви Вальдемар Томашевський, який у 2009 балотувався на пост президента, а 2015 року спробував свої сили на виборах мера Вільнюса, має карту поляка і не збирається від неї відмовлятися.

У східноєвропейському регіоні триває жвава дискусія стосовно карти поляка, і аналітики намагаються оцінити динаміку 2008-2015 років та спрогнозувати подальший розвиток подій із набуттям карти поляка та поверненням її власників на історичну Батьківщину. У 2010 р. експерти «IA REGNUM» зазначали, що з урахуванням реальної чисельності населення сучасних держав, що включаються у Польщі до числа «східних кресів», за інтенсивністю набуття карт поляка лідирувала все-таки Білорусь – 20 000 на 9,5 млн. осіб фактичного населення, на другому місці була Литва – 3 200 на 3 млн. осіб, а третьою – Україна (30 000 на 45 млн.) [10]. Через 2 роки в Україні карту поляка отримали вже більш як 46 500 українців, і цим самим утворили найбільшу групу власників карти серед загальної кількості 100 000 осіб (станом на 2012 рік) з усіх країн колишнього Радянського Союзу. За даними Міністерства закордонних справ Республіки Польщі протягом 2008-2015 років понад 150 тисяч поляків отримали карту поляка. Але більшість з них ніколи не мігрували зі своїх країн постійного проживання. Вони здебільшого користувалися перевагами довгострокової мутьтивізи до Польщі та звільненням від консульських виплат під час подачі документів на візу. І навіть, не дивлячись на воєнні дії на сході України, кількість віз, виданих з метою репатріації стійко спадала, а кількість виданих карт поляка – невинно росла [11], що свідчить про безпідставність побоювання масових міграцій етнічних поляків на Батьківщину з країн східної Європи.

Проблема поляків за кордоном постійно знаходиться на слуху в самій Польщі. Протягом 2014-2015 рр. комісія у справах поляків за кордоном ініціювала засідання Сейму для того, щоб розробити поправки до закону «Про карту поляка». Якщо цей процес набуде законодавчого підґрунтя, то через кілька років може спричинити масовий переїзд поляків із сусідніх (східних) країн. Так звана репатріація поляків може сягнути 100 тисяч [7].

Дане питання не одноразово піднімалось попереднім прем'єр-міністром Польщі – Євою Копач, а в останні дні своєї каденції вона представила сейму нову програму щодо репатріації поляків. Але у нинішнього президента Анджея Дуди та у новообраного прем'єра – Беати Шидло є погляд, що передбачає повернення поляків зі Сходу та внесення змін до закону. Загалом уряд «Право і справедливість» критикує політику «Громадянської платформи» щодо бездіяльності та зволіканні у питаннях поляків за кордоном.

Проект змін до закону поданий представником «Права і справедливості», який водночас є і головою сеймової комісії з питань зв'язків з поляками за кордоном – Міхалом Дворчиком передбачає що, невдовзі власник карти поляка зможе по приїзді у Польщу: отримати постійне місце проживання, протягом року мати право на додаткове фінансування, безкоштовну оренду квартири та вивчення польської мови, а також на інші потреби пов'язані з адаптацією до Польщі. М. Дворчик акцентував увагу, що істотні зміни у законі стосуватимуться переважно етнічних поляків східного сусідства [12].

Польський уряд активно обговорює зміни до закону «Про карту поляка», та до чергового засідання Сейму планується проведення конференції під назвою «Історія написання законів. Підсумки закону Про карту поляка» за підтримки фонду «Свободи і Демократії» та Студій Східної Європи Варшавського університету. У конференції візьмуть участь представники з України, Литви, Латвії, Білорусі та польської общини зі Східної Польщі. Основне питання конференції «Карта поляка – елемент відродження польськості, чи лише практично-візовий вимір? Досвід України, Білорусі, Литви» [12].

Отже, законодавство, прийняте на початку 2000-х років у Республіці Польщі, надало значні права і можливості етнічним полякам, що мешкають за кордоном, брати участь у формуванні сучасного полонійного культурного простору та інтегруватися у життя польського соціуму на Батьківщині. Різноманітними спрощеннями при перетині польського кордону та під час перебування та території Республіки Польщі змогли скористатися мешканці країн, що виникли після розпаду СРСР, законодавство яких не передбачає подвійного громадянства, а саме Білорусі, Литви, та України.

Але карта поляка — це далеко не лише моральна сатисфакція та набір державних пільг для тих, хто почував кровний і духовний зв'язок із Польщею, але й інструмент впливу на культурний та соціальний розвиток населення інших країн. Сприяння національній самоідентифікації поляків на території інших держав часто розцінювалося як втручання у внутрішні справи цих країн і просування польських політичних, економічних та культурних інтересів. Тому законодавство про карту поляка викликало жваві дискусії і неоднозначну реакцію у сусідніх країнах, де проживає значна польська меншість, насамперед, у Білорусі, Україні та Литві. Найбільш позитивно ініціативу Польщі щодо підтримки свого етнічного населення, сприйняла Україна. А найбільш однозначну негативну позицію висловила влада Білорусі.

У цілому, протягом 2007-2015 років Польща впровадила в свою міжнародну політику систему заходів, спрямовану на підтримку польських співвітчизників і довгострокового просування польських інтересів, у першу чергу на землях, що традиційно називалися «польськими кресами», і подальше вивчення даної тематики залишається актуальним у зв'язку із майбутніми поправками до закону «Про карту поляка» та геополітичним цивілізаційним протистоянням у даному регіоні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ustawa o Karcie Polaka z dnia 7 września 2007 r. [Електронний ресурс] // Internetowy System Aktów Prawnych – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20071801280>
2. Ustawa o repatriacji z 9 listopada 2000 r. [Електронний ресурс] // Internetowy System Aktów Prawnych – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20001061118>
3. Ustawa o cudzoziemcach w Polsce z dnia 12 grudnia 2013 [Електронний ресурс] // Internetowy System Aktów Prawnych – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20071801280>
4. Крамар Р. Пристрасті навколо карти поляка / Р. Крамар. [Електронний ресурс] // Український журнал – Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/196/>
5. Олексюк Б. Карта поляка / Б. Олексюк [Електронний ресурс] // День – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/den-planety/karta-polyaka>
6. Гуштын А. Усидеть на двух стульях. Нужна ли белорусским чиновникам карта поляка? / А. Гуштын. [Електронний ресурс] // Заутро тваёй країны – Режим доступу: http://zautra.by/art.php?sn_nid=1786
7. Польський сейм планує внести зміни у закон «Про карту поляка» / [Електронний ресурс] // iPress – Режим доступу: http://ipress.ua/news/polskyu_seym_planuie_vnesty_zminy_u_zakon_pro_kartu_polyaka_148419.html
8. Карта поляка як альтернатива робочим візам або нелегальному працевлаштуванню / [Електронний ресурс] // Zarobitchany – Режим доступу: <http://zarobitchany.org/content/karta-polyaka-yak-alterantiva-robocsim-v-zam-abo-nelegalnomu-pracevlashtuvannua>
9. Kamieniecki M. Karta Polaka już nic nie znaczy? / M. Kamieniecki [Електронний ресурс] // Nasz Dziennik – Режим доступу: <http://www.naszdziennik.pl/polska-kraj/144009,karta-polaka-juz-nic-nie-znaczy.html>
10. Карта поляка популярніша у Литві і Білорусі, аніж в Україні / [Електронний ресурс] // IA REGNUM – Режим доступу: <http://regnum.ru/foreign.html>
11. MSZ: spada zainteresowanie wizami repatriacyjnymi, rośnie Kartą Polaka / [Електронний ресурс] // bankier.pl – Режим доступу: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/MSZ-spada-zainteresowanie-wizami-repatriacyjnymi-rosnie-Karta-Polaka-3389446.html>

12. Jest projekt nowelizacji ustawy o Karcie Polaka / [Електронний ресурс] // Związek Polaków na Białorusi – Режим доступу: <http://znadniemna.pl/13706/jest-projekt-nowelizacji-ustawy-o-karcie-polaka>

Bobliyenko O.P. Card of a Pole and national self-identification of the Poles in Ukraine, Belarus and Lithuania (2007-2015)

The article studies the history of forming the legislative base of the Republic of Poland concerning the Card of a Pole (Karta Polaka) and analyzes the contents of the current legislation. It shows that the Card of a Pole has become both a considerable factor in stimulating self-identification of the Poles that live on the territory of the former Soviet Union republics and is an effective instrument of the Polish foreign policy, which caused an ambiguous reaction of the Belorussian and Lithuanian governments. It has been demonstrated that the development of the legislative basis which determines the rights of the Card of a Pole owners is being actively discussed in the political and scientific circles of the Republic of Poland.

Key words: Card of a Pole, Ukraine, Belarus, Lithuania, “Eastern lands” repatriation, migration.

Боблиенко Е.П. Карта поляка и национальная самоидентификация поляков в Украине, Беларуси и Литве (2007-2015 гг.)

В статье исследуется история формирования законодательной базы Республики Польши относительно карты поляка и проанализировано содержание действующего законодательства. Показано, что карта поляка стала, одновременно, существенным фактором самоидентификации поляков, проживающих на территории бывших республик СРСР, и в то же время, эффективным инструментом польской внешней политики, что вызвало неоднозначную реакцию правительств Беларуси и Литвы. Продемонстрировано, что разработка законодательных принципов, определяющих права владельцев карты поляка, находится в процессе активного обсуждения в политических и научных кругах Республики Польши.

Ключевые слова: карта поляка, Украина, Беларусь, Литва, «Восточные кресы», репатриация, миграция.